

Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi

Translainsäädännön uudistamisen seuranta- ja arviointiryhmän jäsenen

Nina Uusi-Mäkelän kommentit

1. Keskeiset näkemykseni ja toivomukseni translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen

Olen toiminut vuodesta 2006 TAYS Trans-työryhmässä lääkärinä ja täten kokenut sukupuoli-identiteetin ristiriidan vuoksi tutkimusjaksolle hakeutuvien lisääntyvien lähetemäärien myötä nykyisen lainsäädännön puitteissa toimimisen haasteet.

Lääkäriin odotetaan laativan tutkimus- ja seuranta prosessin perusteella juridista sukupuolen vahvistamista varten lausunto, jossa sisällöllisesti vakuutetaan henkilöllä olevan pysyvä identiteettikokemus sukupuoleen liittyen, ja että hän elää sen mukaisessa roolissa. Katson, ettei lääketieteellinen koulutukseni ole tarjonnut minulle aktuaalisia perusteita vakuuttaa tällaisia asioita kunniani ja omatuntoni kautta, koen että translain sanamuodot asettavat eettisen haasteen lausunnon laatijalle. Meillä ei ole olemassa sukupuoliroolissa elämisen määrittelyä, johon lausunnon laatia voisi vakuuttamansa perustaa.

Koska STM aiemman, translain muutostarpeita koskevan mietinnön ja jo sitä edeltävästi kansainvälisten järjestöjen perusteltu kanta myös translain sisältämään hedelmättömyyden vaatimukseen on ollut, että se on ihmisoikeuksien vastaista, on myös ns. hedelmättömyystodistuksen hyödyntäminen tässä kontekstissa ollut epäeettiseksi toiminnaksi katsottavaa.

Toivomukseni onkin, että sanamuodot translainsäädännön osalta muutetaan laajemmin kuin vain lisääntymiskyvyttömyyden osalta.

Sukupuolenkorjausprosessiin ryhtymistä suunnitteleva joutuu pohtimaan myös prosessin myötä hedelmällisyytensä menetystä. Jo vuosia tutkittavat ovat olleet myös aikuisille tarkoitetuissa yksiköissä enimmäkseen iältään nuoria - nuoria, joille vanhemmaksi tuo ei ole ajankohtainen asia - siten myöhemmässä elämässä mahdollisesta lapsien hankkimisesta keskustelu osuu usein aikaan, jolloin tätä asiaa ei yleensä harkita. Juridisen sukupuolen vahvistamisen ajankohdan merkitys sille, onko oikeutettu hedelmöityshoitoihin ja esim. munasolujen tallentamiseen, ja tulla huomioiduksi asianmukaisesti vanhemmuuden määräytymisessä tulisikin selkeyttää inhimilliseksi, selkeästi etukäteen informoitavaksi hoitopoluksi .

Toivoisin myös hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön tarkastelua ja säädösten sovittamista mielekkääksi kokonaisuudeksi, jonka puitteissa vanhempien, perheiden ja ennen kaikkea lasten oikeudet tulisivat huomioiduksi.

Alueellinen epäoikeudenmukaisuus tutkivien yksiköiden maantieteelliseen sijaintiin liittyen on selkeä. Pohjois-Suomessa asuvat joutuvat tutkimuskäynneille saapuakseen kuluttamaan aikaansa ja rahaansa yhteiskunnallisesti yleensä kalliiksi tulevalta tavalla.

Toivoisin tutkimusten keskittämisen osalta uuteen lainsäädäntöön tasavertaisuuden huomioon ottavaa harkintaa yksiköiden sijoituksen suhteen.

Ruuhkautunut tilanne tutkivissa yksiköissä on monella tasolla kestänyt; odotusajat tutkittaville ovat kestäättömän pitkiä ja tutkimusjakso vaarantuu, kun pahimmillaan lähes vuodeksi venyvät tauot kontakteissa tutkivaan yksikköön lisäävät todennäköisyyttä elämänmuutoksille ja merkittävillekin psyykkisen voinnin muutoksille - tilanepäivityksen tarve kasvaa ja vastaanottokäyntien tarve lisääntyy. Mahdollisuus toteuttaa asianmukaista hoitojen vaikuttavuusseurantaa saattaa jäädä potilastyön ”tulvan alle”.

Lääkäriin kannalta katsoen sekä lääketieteellisiin sukupuolenkorjaushoitoihin verrattuna juridinen sukupuolenkorjaus on ”kevyimmin” palautettava hoidollinen muutos -korjaushoidoista osa tuottaa

peruuttamattomia kehollisia muutoksia. Näihin lääketieteellisiin hoitoihin ryhtymistä pohtivan olisi mielestäni hyvä läpikäydä arviointijakso, jonka puitteissa hän saisi asianmukaisen informaation, ja kykynsä tehdä päätöksiä peruuttamattomiin lääketieteellisiin hoitoihin ryhtymisestä tulisi punnituksi. Lääketieteellisiin hoitoihin ohjaamisen tulisi perustua tarvearvioon (dysforian vähentäminen) ja potilaan psyykkiset ja fyysiset edellytyksen hoitoihin tulisi selvittää; potilaalla sekä hoitoja toteuttavalla taholla on molemmilla tähän oikeus, lisäksi hoidon tulisi olla vaikuttavaksi todettua. Vaikkakin henkilötunnuksen muutoksen tekeminen nykyistä helpommaksi ja nopeammaksi vaatisi laajalti käytäntöjen uudistamista, toivoisin ehdottomasti sen erottamista lääketieteellisestä arviosta.

2. Arvioni Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi - raportissa esitettyjen mallien eduista ja haitoista

a) suppea malli

Malli on riittämätön, viittaa aiempaan tekstiin etenkin sukupuoliroolissa toimimisen toteennäyttämisen vaateen osalta. Vanhemmuuden määrittäminenkin jää edelleen haasteelliseksi. **Ns. tosielämän vaiheen seurantaa, vuosi diagnoosin asettamisesta, on toteutettu pääasiassa World Professional Association of Transgender Health-järjestön Standards of Care suosituksen pohjalta; suosituksessa nähdään hyväksi toimintatavaksi seurata hoitoja läpikäyvän tilannetta vuoden, ennen kuin sukulinkirurgisiin toimiin ohjataan. Esimateriaalissa tosielämän vaihe näytetään liitettävän ennen kaikkea juridisen korjauksen toteuttamisvaiheeseen.**

b) laaja malli

Ilmoitusmenettely/harkinta-aika, kolmannen sukupuolimerkinnän käyttöönotto.

Käytännön työssä sukupuolenkorjaushoitoihin ohjaajana ja hoitojen koordinoijana törmään siihen, että potilas saattaa edelleen ajautua tiettyjä hoitoja tavoitellessaan tilanteeseen, jossa kertoo sukupuoli-identiteetikokemuksestaan tarinaa, jonka myötä järjestyy oikeus saada tarpeelliseksi koettua hoitoa, esim. sukulinkirurgiaa, jota ei nykyisessä julkisen terveydenhuollon palvelujärjestelmässä ole ns. muunsukupuolisuutta kokevalle saatavilla.

Harkinta-aika sukupuolimerkinnän suhteen ei ole mielestäni niin merkityksellinen kuin tarpeellinen harkinta lääketieteellisten hoitojen suhteen. Aika näyttäisi, miten suurelle osalle ilmoitusmenettely toisi tarpeen vaihtaa takaisin aiempaan menettelyyn - toisaalta tämä mahdollistaisi ns.

tosielämänvaiheen kokemisen sukupuolenilmaisun suhteen ilman riskejä sisältävää lääketieteellistä hoitoa. Jään pohtimaan, vaikuttaisiko portaittain harkinta-ajan kautta ilmoitusmenettelyyn siirtyminen siihen, että yhteiskunnallisesti saataisiin aikaa kypsyä avoimuuteen sukupuolenilmaisun suhteen (esim. varhaiskasvatus, ammattiopinnot...). Ilmoitusmenettelyyn voisi siirtyä, kun valmistelu kolmanteen sukupuolimerkintään olisi tehty?

Jään pohtimaan ikärajakysymyksiä. Alle 15-16 vuotiaiden kohdalla mahdollisuus siihen, että muutos olisi vanhempien toiveen vastainen, tai toisaalta siihen, että muutos olisi vanhempien poikkeuksellisen vahvasti kannustama, asettaa haasteen - lapsuusikäisiäkään ei kuitenkaan tulisi täysin rajata sukupuolen uudelleenmäärittelyn ulkopuolelle. Vanhempien ollessa suuntaan tai toiseen eri mieltä kuin lapsen/nuoren, tulisi tilanteeseen olla tarjolla asiantuntija-apua.

3. Intersukupuoliset lapset

Vain henkeä tai terveyttä välittömästi uhkaavassa tilanteessa tarpeellinen hoito tulisi toteuttaa, muun sukupuoliominaisuuksia muokkaavan lääketieteellisen hoidon toteuttamista tulisi lykätä, kunnes lapsen oma tahto olisi selvitettävissä.

Kliinisen kokemuksen perusteella henkilön kokemus siitä, millainen sukupuolenilmaisu on juuri hänelle toimivin ja mielekkäin, on joillakin pitkällistä pohdintaa vaativa prosessi. Asiantuntija-avun rutiininomainen järjestäminen perheille, joissa pohditaan ratkaisuja intersukupuolisuuden hoitotarpeisiin, tulisi olla rakenteistettu terveydenhuoltoomme.

Työryhmän esiin tuoma ajatus asian ohjaamisesta Palkon käsittelyyn vaikuttaa hyvältä; mahdollisuus kuulla riittävää määrää asiantuntijoita, myös kokemusasiantuntijoita, sekä tehdä eettinen laajempi taustaselvitys kuulostaa tarpeelliselta ennen kuin menettelytapoja linjataan; pidän selvänä, että jo nyt tehostettu valvonta on perusteltua tarpeettomien lääketieteellisten toimien vähentämiseksi ja potilaan oikeusturvan toteuttamiseksi. Juridisen sukupuolenvahvistamisen prosessin helpottamisen voisi olettaa helpottavan myös sosiaalista painetta intersukupuolisen henkilön juridisen sukupuolen määrittämisen osalta.

4. Vaihtoehtojen vaikutukset

Yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin: näen tällä lainsäädännöllisellä työllä olevan laaja merkitys siihen, miten tulevaisuudessa yhteiskunnassamme ymmärretään odotuksia sukupuolirooleissa toimimisesta. Ääneen lausumattomat normit ja oletukset naisen ja miehen rooleissa toimisesta ovat saattaneet vahvasti vaikuttaa nuorten paineisiin kehonsa suhteen, alttiuteen joutua kiusatuksi/ryhtyä kiusaajaksi, ihmisen oletuksiin omasta kelpaavuudestaan tyttönä, poikana, miehenä, naisena, vanhempana, puolisona, lihavana, laihana...

Sukupuolimerkinnän määräytymisen helpottaminen on nähdäkseni yhteiskunnallinen signaali kohti yksilöllisemmän itsemaisun mahdollistamista, ja onnistuneesti, harkittuna kokonaisuutena toteutettuna, translain uudistus ja kolmannen sukupuolen merkinnän mahdollistaminen vapauttaisi meitä jäykkien sukupuoliroolien ja -odotusten kaavoista. Näitä rooliodotuksia yhteiskunnassa välitetään lapsiin ja nuoriin osin tiedostamatta - istutetaan lapsiin ja nuoriin siemenet aikuisena podettavalle riittämättömyyden tunteelle, joka tunne sitten voi kanavoitua monenlaisena huonosti vointina ja sen ilmaisuna yhteiskunnallisesti kalliiksi tulevalla tavalla.

Sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Purkamalla sukupuolirooliodotuksiin liittyviä ennakkopaineita voidaan vapauttaa ihmisiä hyväksymään itsensä ja toiset nykyistä avoimemmin. Juridisen sukupuolenkorjauksen irrottaminen lääketieteellisestä vapauttaa resursseja terveydenhuollosta muunlaisiin tarpeisiin. Oletan, että osalla hoitoihin hakeutuminen saattaa jäädä, osalla lykkäytyä koska on mahdollista koetella virallisemmin toisen sukupuolen "roolissa" toimimista ja osalla tämä lykkäämisen tuoma harkinta-aika voi selkeyttää omia päätöksiä ja tavoitteita.

Taloudelliset ja viranomaisvaikutukset

Toimin sukupuolenkorjaushoitoihin ohjaamista toteuttavana lääkärinä. Juridisen sukupuolenkorjauksen erottaminen lääketieteellisestä helpottaisi eettistä stressiäni ja saattaisi jonkin verran vähentää työtaakkaa. Taloudellisesti ja toiminnallisesti tutkivien yksiköiden tilannetta helpottaisi kolmannen yksikön perustaminen, kun resurssien käyttö toteutuisi mielekkäämmin.

Viranomaistyö juridisen sukupuolenkorjauksen muutosten esivalmistelujen osalta vaatisi varmaankin talousresursseja mutta pitkän tähtäimen hyöty sisältäisi varmaankin sosiaalisia ja terveydellisiä hyötyjä joiden taloudellinen merkitys/hyöty olisi vaikeasti mitattavissa.

Yhteiskunnallisista vaikutuksista.

Muutokset saattaisivat herättää negatiivisia ääri-ilmiöitä ja debattia joka parhaimmillaan voisi johtaa yhteisymmärrykseen lisääntymiseen ja pahimmillaan suvaitsemattomuuden kanavoitumiseen uudenlaisille alueille. Työelämään vaikutuksena voisin toiveikkaasti ajatella, että nykyisin syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, joiden sukupuolidysforia voi lykätä/estää opintoihin /töihin hakeutumista, saattaisivat uskaltautua elämässä sittenkin itsevarmempina eteenpäin.

Tampere 25.9.2021

Nina Uusi-Mäkelä

psykiatrian erikoislääkäri, psykoterapeutti

apulaisylilääkäri, TAYS yleissairaалapsykiatrian pkl, Mielialahäiriöyksikkö

